

Prinsjesdag 2007: kansen voor het bedrijfsleven

Economisch gezien houdt de zomer aan. Weliswaar zien we geen groeiversnelling meer, maar de vooruitzichten zijn nog steeds gunstig. De fundamenten onder de huidige groei zijn stevig, zowel in de wereld om ons heen, als in Nederland. Een punt van zorg is dat het rijtje risico's is uitgebreid. Naast de dollarcoers, de olieprijs en dreigend terrorisme kennen we nu ook afnemend vertrouwen en risicoaversie die tot uiting komen in de recente liquiditeitscrisis. Het gunstige economische tij geeft het kabinet ruimte voor een ambitieuze beleidskoers, die uiteindelijk tot een structureel sterkere economie en samenleving moet leiden. Als deze lijn ook op de langere termijn financieel haalbaar blijkt, kan het bedrijfsleven daarvan profiteren.

Algemeen beeld

De Nederlandse economie blijft goed presteren. Volgend jaar zullen we het derde achtereenvolgende jaar met bovengemiddelde groei in de boeken kunnen beschrijven. De economische groei is bovendien breed gedragen. Hoewel er natuurlijk onderlinge verschillen zijn, zijn er geen 'bestedingscategorieën' die het af laten weten (zie ook later in deze bijdrage) en daarmee kan de economie een stootje hebben. De Rabobank verwacht dat de Nederlandse economie volgend jaar met 2¾% groeit, iets meer dan de raming van het CPB.

De arbeidsmarkt zal verder verkrappen, maar voornog blijft volgens het CPB een sterke versnelling van de inflatie afwezig. Het is de vraag in hoeverre bedrijven de hogere kosten (arbeidskosten, energie, oplopende rente) volledig in de afzetprijzen kunnen doorberekenen, naast de voorgestelde verhoging van het hoge BTW-tarief. Op grond hiervan is enige margedruk te verwachten.

Tabel 1: Kerngegevens 2007 en 2008 (mutaties in % per jaar)

	2007	2008
Goederenuitvoer (excl. energie)	7½	7¾
Particuliere consumptie	2	2
Bruto invest.bedrijven (excl. woningen)	5¼	4¾
Investerings in woningen	3¾	2½
Productie marktsector	3¾	2½

Bron: CPB, MEV 2008

Op Prinsjesdag noemt het kabinet een aantal maatregelen omtrent nieuw beleid en de wijze waarop dit betaald wordt. Niet alle plannen zijn nieuw. Een deel is al bij de start van dit kabinet bekend gemaakt. Het is lastig aan te geven welke plannen het meest relevant zijn voor het bedrijfsleven. Wij noemen de volgende, zonder uitputtend te willen zijn.

- Hoge btw-tarief per 01/01/09 van 19 naar 20%;
- Diverse accijnsverhogingen, diesel, alcohol (wijn en bier) en tabak;
- Hogere belasting op milieubelastende activiteiten, waaronder heffing op vliegtickets, differentiatie op BPM, en een verpakkingenbelasting;
- Winstbelasting voor woningcorporaties ten behoeve van wijkvernieuwing;
- Verhoging fiscale bijtelling leaseauto's van 22 naar 25%;
- Verdere vermindering administratieve lastendruk, ondanks fiasco van de operatie 'Walvis'. Beschreven in Plan van Aanpak Bedrijven op 17 juli j.l.

De algemene indruk bij de voorstellen is dat de meeste groeperingen in ons land, ondernemers niet uitgezonderd, te vriend worden gehouden. De lasten die verbonden zijn aan het 'nieuwe beleid' worden in de breedte 'bij elkaar geschraapt' en het bedrijfsleven wordt daarbij niet zwaarder aangesproken dan anderen. De werkelijke positieve effecten van het ingezette beleid, waaronder een meer concurrerende en innovatievere economie, een meer duurzame leefomgeving en een betere sociale samenhang zullen pas op termijn zichtbaar worden. Daarvoor is het wel nodig dat de ingezette, risicovolle begrotingslijn vastgehouden kan worden (zie ook Themabericht 2007/21). Als men hierin niet slaagt zal het klimaat waarbinnen ondernemers hun brood moeten verdienen verschraken, waarbij het steeds lastiger wordt om de koers alsnog te verleggen.

Buitenlandse handel blijft sterk

Ongeveer de helft van de economische groei is aan de export te danken, die – op hoofdlijnen – nog steeds profiteert van de gunstige internationale economische ontwikkelingen. In de eerste helft van dit

jaar hebben onze exporteurs goed gebruik kunnen maken van de weer oplevende Europese economie. Waarschijnlijk kunnen we dat in de resterende maanden niet vasthouden. De problemen in de Verenigde Staten en de steeds sterkere euro (ten opzichte van de dollar) zijn ongunstige ontwikkelingen voor onze export. Naar verwachting zal de volumegroei van de binnenlands geproduceerde uitvoer in 2008 iets terugvallen. De groei van de wederuitvoer blijft onverminderd sterk. Dit zijn goederen die in Nederland worden ingevoerd, eigendom worden van een ingezetene en na eventueel een kleine bewerking Nederland weer verlaten. Deels omvatten deze goederen delfstoffen (olie), maar ook de economische groei in China en de hoge vraag naar ICT-producten (die vaak uit het Verre Oosten komen en via onze havens lopen) dragen zichtbaar bij aan de buitenlandse handel. Onze mainports en de transportsector profiteren hier duidelijk van, maar ook de groothandel en de (zakelijke) dienstverlening spinnen garen bij de nog steeds gunstige omstandigheden. Het zogenoemde relevante wereldhandelsvolume (de groei van de wereldhandel, afgezet tegen de achtergrond van het exportpakket van ons land) blijft zowel in 2007 als 2008 een gezonde groei vertonen. De binnenlands geproduceerde export had echter in 2007 wel enige last van marktaandeelverlies. Dit kwam deels door een verslechtering van de prijsconcurrentiepositie. Voor dit en volgend jaar hebben de arbeidskosten per eenheid product hierop waarschijnlijk opnieuw een negatieve invloed. Hoewel deze negatieve lijn in 2008 waarschijnlijk kan worden omgebogen, zal ons marktaandeel op de exportmarkt vooralsnog niet zichtbaar toenemen.

Tabel 2: Goederenuitvoer (excl. Energie, % groei per jaar)

	2007	2008
Uitvoervolume	7½	7¾
w.v. binnenslands geproduceerde uitvoer	4	3½
wederuitvoer	10¾	11½
Relevant wereldhandelsvolume	6¼	6½
Prijsconcurrentiepositie	¼	¼

Bron: CPB, MEV 2008

Investeringsgroei verliest kracht

Bij de investeringen is de fut er een beetje uit. Voor een deel is dit begrijpelijk, omdat 2006 en 2007 piekjaren waren, met een investeringsgroei bij machines

en computers met dubbele cijfers. Een positief producentenvertrouwen, een hoge bezettingsgraad en gunstige financiële omstandigheden (goede winstgevendheid en lage rente) hebben dit gestimuleerd. De altijd weer verrassende vertekening van de cijfers door de oplevering van enkele grote projecten (energie, transportmiddelen et cetera.) is ook nu weer aanwezig. Als we hiervoor corrigeren, blijkt de investeringsgroei in 2008 sterk oplaag te duikelen (2% in 2008, ten opzichte van 9% in 2007). In 2008 maakt de afzetvertraging in de marktsector uitbreidingsinvesteringen minder noodzakelijk. Ook in de financiële hoek zien we remmende factoren (afnemende winstgevendheid en hogere rente).

De investeringen in **bedrijfsgebouwen** ontwikkelen zich voorspoedig, maar ook hier zien we een iets lager niveau dan in 2007. De leegstand van kantoren is weliswaar drastisch teruggelopen, maar omdat de productiegroei iets vertraagt, zal ook de vraag naar ruimte voor bedrijfshuisvesting iets lager liggen. De investeringen in **machines** ondervinden ook enige tegenwind doordat de groei op een iets lager pad komt. Een verwachte groei van de energieinvesteringen kan dit slechts gedeeltelijk compenseren. De aanhoudende zomer bij de financiële dienstverlening en de blijvend snelle technische veroudering stimuleren de investeringen in computers. De groeicijfers in dit segment blijven onverminderd hoog (21% in 2008), ondanks de druk op de prijzen. De investeringen in **wegvervoermiddelen** vallen terug als reactie op de anticipatieaankopen eind 2006 (invoering veiligheids- en milieueisen in 2007 en snijden in subsidies). Naar verwachting zullen de investeringen in lease-auto's door de fiscale veranderingen (verhoging bijtelling) een tijdelijke dip kennen.

Tabel 3: Investeringsgroei 2007 en 2008 (% groei per jaar)

	2007	2008
Machines en computers	12¼	1¾
Bedrijfsgebouwen	5	3
Wegvervoermiddelen	1½	3
Totaal bedrijven	5¼	4¾

Bron: CPB, MEV 2008

Groei in woningbouw zwakt af

De investeringen in woningen nemen in 2007 met bijna 4% toe, fractioneel minder dan in 2006. Vooral de nieuwbouwproductie valt tegen. Voor 2008 zijn

de verwachtingen nog meer getemperd. Op basis van het aantal afgegeven vergunningen mag worden verwacht dat de groei van het investeringsniveau in de nieuwbouw verder krimpt, tot een bescheiden percentage dat we al een aantal jaren niet meer hebben gezien. De 'hoop' van de woningbouw zit in de hoek van herstel en verbouw (27% van de investeringen) van woningen, dankzij de voorgenomen renovatie van aandachtswijken.

Tabel 4: Woningbouw 2007 en 2008 (% groei per jaar)

	2007	2008
Investeringen in woningen	3¾	2½
w.v. bijdrage nieuwbouw	5½	2½
Herstel en verbouw	5	4
Overdrachtskosten	-3	0

Bron: CPB, MEV 2008

Met Prinsjesdag worden niet specifiek **de economische ontwikkelingen in het MKB** toegelicht. Het EIM heeft onlangs min of meer gelijksoortige cijfers over 2008 (2007) gepubliceerd¹⁾. In 2007 en 2008 groeit het Nederlandse MKB harder dan het grootbedrijf. Volgens de prognoses groeit de afzet van het MKB in beide jaren met respectievelijk 3½% en 3¼%. De afzetgroei in het MKB vertaalt zich in een winstgroei van 8½% in 2007 en 7¾% in 2008. Alle sectoren profiteren van deze gunstige winstontwikkeling behalve de detailhandel. Het aantal zelfstandigen zal sterk toenemen met 4¼% (3½%) vanwege de groeiende vraag naar flexibele inzet, waaronder de zogenoemde ZZP-ers.

	Afzet ²⁾		Winst ³⁾	
Industrie	2	(3¼)	7	(11½)
Bouwnijverheid	4	(5¼)	12¾	(19)
Groothandel	6	(6½)	10	(14)
Detailhandel	3¼	(3¼)	11	(7½)
Autosector	2¼	(2½)	8¼	(8¾)
Horeca/recreatie	2½	(3¼)	3	(7¼)
Transport	2¼	(2¼)	4¼	(5½)
Zakelijke d.	3½	(4)	7	(6¼)
Totaal MKB	3¼	(3½)	7¾	(8½)

1) Prognoses voor het Nederlandse MKB over de jaren 2007 en 2008, september 2007 (www.eim.nl)

2) Volumemutatie 2008 (2007), % t.o.v. voorgaand jaar

3) Nominale mutatie 2008 (2007) % t.o.v. voorgaand jaar

Consument geeft weer geld uit

Vergeleken met de soms uitbundige consumptiejaren aan het eind van de vorige eeuw, zijn de laatste jaren voor de consument aan de magere kant geweest. De onderliggende factoren wijzen echter op een zekere stabiliteit. De situatie op de arbeidsmarkt is immers gunstig en het consumentenvertrouwen is zelfs nog iets toegenomen en ondervindt waarschijnlijk niet al te veel negatieve invloed vanuit de recente ontwikkelingen op de financiële markten. Volgend jaar bedreigt de volumegroei van de consumptieve bestedingen net als dit jaar 2%, maar veel zal afhangen van de uitwerking van de maatregelen van het kabinet om de koopkracht te behouden. De groei van het reëel beschikbaar inkomen van gezinnen blijft volgend jaar naar verwachting ½-procentpunt achter bij die van de consumptieve bestedingen. Dat betekent dat er opnieuw een beroep zal worden gedaan op het gezinsvermogen en/of een hogere kredietverlening. De verdere stijging van de huizenprijzen zal mede ruimte geven voor groei van de consumptieve bestedingen. De naar verwachting stijgende rente zal volgend jaar de particuliere consumptie drukken.

Ruim 20% van de consumptieve bestedingen bestaat uit vaste lasten, zoals uitgaven voor aardgas, woningdiensten en zorg. Hierop heeft de consument nauwelijks invloed. Anders ligt het bij bijvoorbeeld duurzame goederen. Vorig jaar nam het volume hiervan met bijna 6% toe, vooral dankzij de nieuwste ICT-producten, kleding en schoeisel. Ook dit jaar zijn deze goederen zeer in trek. Daarentegen neemt de belangstelling voor nieuwe auto's wat af en heeft men voorkeur voor een wat kleinere auto, waardoor de gemiddelde aanschafprijs stabiliseert. Per saldo valt de groei van de bestedingen aan duurzame consumptiegoederen sterk terug en lijken 2006 en 2007 voorlopig de topjaren te zijn geweest

Tabel 5: Particuliere consumptie 2007 en 2008 (% groei/jaar)

	2007	2008
Particuliere consumptie, volume	2	2
w.v. voedings en genotmiddelen	1¼	1
duurzame consumptiegoederen	4¼	1¼
vaste lasten (aardgas, wonen, zorg)	1¼	4¼

Bron: CPB, MEV 2008

Productie en werkgelegenheid

Onder de huidige en voor het volgende jaar verwachte omstandigheden, zal de economische groei iets afzakken, maar nog steeds boven het langetermijngemiddelde blijven. Traditioneel leveren bedrijven weer een grotere bijdrage aan de economische groei dan de collectieve sector en betekent de productiegroei een toenemende vraag naar arbeid. De arbeidsmarktindicatoren wijzen dan ook op een verdere toename van de werkgelegenheid in 2007 en in mindere mate in 2008. Het aantal uitzenduren en vacatures neemt nog steeds toe, terwijl het aantal faillissementen en ontslaanvragen daalt. Op macro-economisch niveau bezien, zit de groei van de werkgelegenheid vooral in de zorg en bij het aantal zelfstandigen. Het aantal Zelfstandigen Zonder Personeel (ZZP-ers) blijft toenemen, vooral in de bouw. Daar, maar ook in andere sectoren, bieden zij flexibele arbeidsinzet. De werkgelegenheid in de zorg neemt toe door de stijgende vraag naar zorgdiensten.

Demografische ontwikkelingen hebben een negatief effect op het arbeidsaanbod. Daar staat tegenover dat de stijging van de arbeidsparticipatie van ouderen en vrouwen het aanbod weer doet toenemen. Voorts zal de conjunctuur zelf een positief effect hebben op de groei van het arbeidsaanbod. De aantrekkelijke werkgelegenheid en de daling van de werkloosheid moedigen extra arbeidsaanbod aan, omdat de kans op het vinden van een baan toeneemt. Per saldo zal de beroepsbevolking in 2007 en 2008 met 85.000, resp. 55.000 personen toenemen.

De daling van de werkloosheid gaat gepaard met een oplopende vacaturegraad. Dit duidt op een toenemende krapte op de arbeidsmarkt. Vooral de zakelijke dienstverlening, de bouw, de horeca en financiële instellingen hebben te kampen met steeds meer moeilijk vervulbare vacatures. Onder deze omstandigheden zal de stijging van de contractlonen in de marktsector in 2008 3¼% bedragen.

Tabel 6: Arbeidsmarkt (% groei per jaar)

	2007	2008
Contractloon (incl. overloop)	1¾	3¼
Loonvoet marktsector	2¼	4½
Werkgelegenheid (arbeidsjaren)	2¼	1
Werkloze beroepsbevolking (niveau)	4½	4

Bron: CPB, MEV 2008

Bedrijfsleven blijft financieel gezond

In termen van winst heeft het bedrijfsleven inmiddels drie goede jaren achter de rug, maar het tij lijkt iets te keren. De arbeidsinkomensquote neemt toe doordat de arbeidskosten per eenheid product licht oplopen. De winstbijdrage vanuit het buitenland zwakt af. Exporteurs kunnen door de teruglopende wereldhandel de gestegen kosten niet volledig in de afzetprijzen doorbereken, wat de marges onder druk zet. De hogere kapitaallasten als gevolg van de geleidelijk oplopende rente en eventuele liquiditeitskrapte op de financiële markten komen de rentabiliteit uiteraard niet ten goede. De vermogensposities van bedrijven worden hierdoor echter niet aangetast. Per saldo blijft het gemiddelde bedrijf financieel gezond.

Tabel 7: Winst en vermogensverhoudingen (%)

	2007	2008
Kapitaalinkomensquote marktsector	21	19¾
Winstquote (productie in Nederland)	12	10½
Rentabiliteit eigen vermogen	9½	9¾
Solvabiliteit	45¾	45¾

Bron: CPB, MEV 2008

Commentaar

Voor ondernemers komt de wind nog steeds uit de goede hoek. De conjuncturele top lijkt iets af te vlakken, maar er zijn in alle sectoren goede mogelijkheden om een belegde boterham te blijven verdienen. De beleidskoers die het kabinet met Prinsjesdag 2007 uitzet, is voor ondernemers niet ongunstig, al moeten vraagtekens worden gezet bij enkele financieringsmaatregelen, zoals de voorziene BTW-verhoging. De werkelijke effecten van de uitgezette lijnen zullen pas op langere termijn zichtbaar zijn. Pas dan zal blijken of we er in slagen om ons land meer concurrerend en op een hoger kennisniveau te krijgen. Extra investeringen zijn hiervoor noodzakelijk, ook in het bedrijfsleven. Het huidige economische beeld, de financiële positie en de steeds krappere wordende arbeidsmarkt zijn goede motieven om extra aandacht te geven aan productiviteitsverhogende investeringen.

september 2007

Willem van der Velden (030 - 2162478)

W.Velden@rn.rabobank.nl